

Inu. A. 34.468

POMPILIU ELIADE

Sămănătorul...
de neghină

249383

DONATIUNE

BUCUREȘTI

LIBRĂRIA NAȚIONALĂ

1906.

SĂMĂNĂTORUL... DE NEGHINĂ

(Un cabinet de lucru în cea mai mare dezordine posibilă: ceva cam în genul cabinetului lui Faust, numai că în locul crătițelor marelui filosof se văd volume groase și reviste. În fund, biblioteca propriu zisă, compusă mai ales din cărți cu legătură veche: în rîndul întii, învălmășite și făcute foi-foi: «*Uricariul*», «*Actele și Documentele*», «*Analele Parlamentare*»; în rîndul al doilea, legat în pinză albă și piele roșie, *Hurmuzachi*. Incolăcit în fotoliul său, se deslușește istoricul Neculai Iorga, supranumit, din cauza gurii lui rele, și *Baba Iorga*. E foarte supărat. După multă așteptare, voca lui se aude, sonoră în singurătate):

— De cine să mă mai leg eu oare? m'am legat de genealogistul Tanoviceanu și mi-a dat peste mină; m'am legat de Găvănescul dela Iași și m'a atins, de mă doare și astăzi; m'am legat de Xenopol, binefăcătorul meu, și s'a uitat de sus la mine!... m'am legat de vii și de morți, de bătrîni și de tineri... de Urechiă, de Tocilescu, de bătrînul Hasdeu, care m'a asemănat cu omorîtorii bătrînei Iarca... Ce aplauze! ce felicitări! în plină Academie!.. mai bine nu mai mi-ași aduce aminte!.. Și totuși nu-mi vine să mă astîmpăr. Firea mea mă îm-

pinge la ceartă. Trebuie să fac sînge rău la alții, ca să nu mi se facă sînge rău mie.

(Se aude un țipăt ascuțit de copil. Iorga se scoală încrunțat și așteaptă. Țipătul continuă un moment, apoi încetează.)

Netrebnic rost al lucrurilor!.. cine a zis că lucrurile sînt bine întocmite pe lume? Un copil (o mină de om!) să facă atîta gălăgie, încît să împiedice pe un biet savant să gîndească. De ce? fiindcă-i ies dinții!! Natura ar fi trebuit să se gîndească și la învățați, și la istorici... și să scoată dinții copiilor lor mai dinainte... Unde rămăsesem? Am uitat. Iată «Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român» (citind) *Voinicul ascultă de îndemnul apelor, care vorbeau de lupte, de pradă, de ocîrmuire strălucitoare asupra largilor plaiuri*

(urmînd a scrie, mult mai repede decît se poate citi) «*Romînii supuși Ungurilor și judecați de voevodul Sas se turburară la venirea străinului, dar nu ca să-și apere pe stăpînitorul de pînă atunci, care fu invins, chemă în zadar ajutorul celui ce-l trimesese aci, și muri*».

(în extaz) Splendidă frază!... Cine ar mai putea....? In sfîrșit!... (Scriind iar) «*Fără folos veni din Maramureș fiul său Balița sau Balc*» (Se aude un fluierat de gardist

în dreptul ferestrei, Iorga desperat.) Acum poliția! (al doilea fluierat căruia îi răspunde altul în depărtare; pe urmă totul încetează). Pe de o parte legile firii, pe de alta legile sociale!... Toate își dau mina să turbure liniștea bieților savanți! (asvîrlind foilele). Mi-am pierdut verva mea poetică... Pe cine să execut eu astăzi?... (Se aude

lătratul a doi cîini în depărtare). Aceștia sînt prietenii miei Lungu și Vlașca... Zgomotul lor singur nu mă împiedică dela lucru... Ei îmi dau de veste că doi dușmani ai mei lucrează în depărtare și-mi spun că sînt gata să-i sfîșie... Să fie sinceri oare?... Să nu mă înșele și dîșii ca și criticul... (Sculîndu-se repede.) Aș vrea să mă leg de tot pămîntul!... (inspirat) Manfred! Hamlet! Faust! Lună!—deși aș vrea mai bine să fie întuneric!—tovarășii mei de veghere și de chin, suflați-mi nume proprii!...

Și voi Goethe, Shakespeare, Niebur, Eminescu, Iohn Ruskin... voi toți învățați și artiști mari, prietenii miei din toate timpurile și din toate țările — deși inferiori mult mie — învățați-mă arta de a fi rău... Vreau să fac ca toată lumea să tremure de mine... Și nu atît să fiu eu mare, cât să fie mici ceilalți... Vreau să fiu ca Atila! pe unde voi trece eu șt' condeiul meu, iarbă bună să nu mai crească... Veniți Belzebuth, veniți Ahriman, veniți Eloa, Scaraotzcki, Mephistopheles: dacă voi îmi împliniți gîndul meu... (La acest din urmă nume propriu, un zgomot surd se produce; scaunul savantului istoric trosnește și parcă s'ar frînge în două; apoi deodată se desprinde dintr'însul ca o umbră... O ființă... e îmbrăcată în roșu, înaltă, cu două coarne: cititorii lui Goethe au recunoscut îndată pe Mephistopheles).

(Iorga tresare)

M. Ce, te ai speriat? nu mă cunoști? Ieșii din suflet dela tine. Dar gîndul nu e ca ochii, el prin întuneric își face drum mai repede... Sînt același, numai că sînt în afară de tine. Oprește-ți, te rog, bătăile inimii..... Ai dreptate, sînt schimbat nițel... Scăpat de gîndurile și de simțimintele tale, parcă răsufliu mai liber... mintea mea e mai limpede..., și mi-a trecut prin cap o drăcie, de nu mă mai recunosc eu însumi.

I. Ce cauți?

M. Chiar dacă nu m'ai fi învoat pe numele meu de naștere, eu tot veneam. Stetam ghemuit într'un colț din creerul tău și pîndeam toate mișcările tale... Văzîndu-te cum te zvîrcoleai înăuntru-ți și ce gînduri de pe altă lume răsuceai, mi-am zis: Satan a apărut pînă acum în toate literaturile și în toate limbile: a vorbit italienește în «Divina Comedie», englezește în «Cain» și în «Paradisul pierdut», nemțește în «Faust»... în sfîrșit, ce să-ți mai spun? vei fi știind și mai multe exemple... ești neîntrecut mai tare decît mine în liste și în cataloage. Dar eu mi-am propus să vorbesc odată și în limba romînească.

I. Dar știi românește?

M. Puțin, așa. N'am învățat-o la nici o școală; o știu nițel dela Turnul Babilonului, unde erau o groază de Români... Numai să nu te superi dacă oi zice brațe în loc de brață, dacă mi-o scăpa, «durează» cu înțeles de «viețuește» și nu de «clădește»; dacă, în pronunția mea stricată, oi zice Semănătorul în loc de Sămănătorul.

I. (atins). Și mai ce?

M. În sfârșit, te-aș ruga să mă lași din când în când să întrebuițez și câteva cuvinte de origine romană. Părerile mele în filologie sînt cu totul bizare: eu cred că poporul vostru e de viță latină, că singularele trebuesc deosebite de plurale și că, orce ați face, adevărata limbă literară are să fie tot aceea ce se vorbește în Capitala Țării, acolo unde sînt cele mai multe școale, cea mai mare îmbulzeală, cele mai multe ziare și cele două Camere.

I. Poți să vorbești orice limbă. Le pricep, le scriu și le vorbesc pe toate.

M. Fără nici o greșală! O știu din articolele pe care le publicai odată în «L'Indépendance Roumaine» (a parte) și pe care nici dracul nu le mai citea în timpurile din urmă (tare). Ai dreptate. Dar, mare maestre, să nu-mi pierz șirul. Gîndul de a vorbi limba lui Chendi n'a fost singurul care m'a deslipit din cap dela tine. Văzîndu-te așa de furios, m'a apucat spiritul meu obicinuit de contradicție. Mi-am zis: de sute de ani. Dracu împinge pe oameni la rău și vorbește de rău de toată lumea. Azi, în plină civilizație, să nu-i fi venit rîndul și lui să se reabiliteze? Și iată-mă venit să-ți dau poveți de prieten, atît, bine înțeles, cît ne-om putea înțelege. Știu cît are să-mi fie de greu. Ești fire boclucașă, te superi la cea mai mică contradicție, asvîrli cu scaunele și cu călimă-rile, mi-e teamă să nu intri cumva în viața mea intimă. Vei fi, în felul tău, băiat bun, dar cînd e nevoie să se spue lucrurile pe rostul lor... vorba ceea: nici Dracu nu stă de vorbă cu tine.

I. Și ce poți face tu pentru mine?

M. Tot (scotând o hirtiuță), — mai ales dacă împlinești astă mică formalitate. Știi, un Drac care se respectă nu poate să treacă pe lângă un învățat, fără să-i ceară mai întâi sufletul.

I. Odată cu capul. Ce s'ar zice de azi într'o sută de ani, când s'ar descoperi zăpădul tău printre «Acte și Documente»?

M. A fost o glumă. Orcît te-oi da la o parte, sufletul tău tot mi-e o să-mi rămie odată și odată, — și orcît te-ai ascunde de semenii tăi, pentru ei ai să rămii tot *Baba Iorga* sau *Omul Dracului*.

I. (gînditor). Poți tu să-mi prescrii o rețetă ca să devin puternic la Universitate, în Ziaristică și la Academie?

M. Chiar dacă ai vrea să introduci pe cățelușul Lungu în cea d'întîi și pe dulăul Vlașca în cea din urmă.

I. Vorbește.

M. (ironic). N'ai decît să te agăți într'una de cei ce ți-or părea mai slabi și să stai, dimpotrivă, cu brațele la piept în fața celor puternici. Cutare este ori poate să fie miine șef de partid? Adună, de pe cînd e în opoziție, toate actele familiei lui în volum, dovedind că se trage dela Por împărat și precede-le de o prefață uriașă de o sută de pagini... Nici un ziar al partidului lui n'are să mai îndrăznească să te atace sau să răspunză la atacurile tale. Cutare altul e prim-ministru, secretar perpetuu al Academiei, puternic în politică, puternic tot atît în literatură?... Folosește-te de aniversarea lui și publică, pe dedesubt, ca nici dracul să nu știe, o carte voluminoasă în onoarea lui: nici un rival al tău nu va fi colaborat la dînsa, marele om te va crede singur cunoscător, singur recunoscător pe pămînt și nu va mai îngădui nici odată să se atingă cineva de tine. În sfîrșit, cutare e în fruntea celei mai importante mișcări literare și artistice, înconjurat ca o pavăză, de tot ce tine-retul țării voastre are mai cult? Uită că i-ai imitat gesturile și l'ai batjocorit, pînă mai cînd, între prietini... Nu mai

lăsa să scape nici o ocazie să nu vorbești de saloanele lui, de influența lui, de discursurile lui din parlament. Cu modul acesta, porțile Academiei îți vor fi deschise, ale Universității închise tuturor dușmanilor tăi, și de aci înainte, numai tu vei avea dreptul să înjuri pe lume!... Nici un ziar de pe pământ nu va mai primi proză îndreptată în contra ta... judecățile tale vor rămîne fără apel... Dimpotrivă, bătrîni cu un picior în mormînt, tineri neveniți încă la viață, politiciani de mîna a doua căzuți dela putere, docenți or agregați ce-și așteaptă înaintarea, Ovrei cu bagajele în gară gata să se expatrieze, iată victimele tale! Toți vor zice: «Ce curajos e Baba Iorga! el *numai* lovește!»... Și nimeni decît noi doi nu va ști secretul acestei tactice, care e de a nu lovi niciodată pe cei puternici

I. Îți mulțumesc din tot sufletul și am să însemn poava ta, cu litere cirilice, printre foițele mele. Dar poate că de m'ăș fi gîndit mai multă vreme, aș fi găsit-o și eu singur, cu capul meu. Eu însă aș vrea să te văd făcînd ceva care numai ție să-ți stea în mînă...

M. Vrei tu să-ți spun la ce lucrează în momentul de față toți dușmanii tăi? . . . or să te învăț japonește în cinci zile? . . . or, na, întinde-mi mîna, și cere-mi să-ți fac portretul tău din creier pînă 'n talpă...

I. Foarte-ți mulțumesc... Puterile mele personale sufletești sînt nemăsurate, mijloacele mele de lucru incalculabile, dușmanii miei niște Lilipuțieni, iar cît pentru portretul meu, n'am nevoie de ajutorul dumnilale din infern ca să mi-l lămuresc astăzi.

M. (a parte). Teribilă întoarcere sufletească!

I. Sînt omul cel mai bine înzestrat de pe pământ și cel puțin, ascultă, cel puțin, cel mai mare istoric al Romîniei. N'am nevoie de nici o povață...

M. Cum ai zis?... Cum ai crezut?... Că n'ai nevoie... Ești cel mai mare isto... iste... am înțeles!... o singură literă schimbată, și iată tocmeala noastră făcută. Domnul Iorga este cel mai mare isteric al Romîniei.

I. Acest spirit nu te onorează.

M. N'a apărut în «Sămănătorul.— Dar încă, cuvintele au înțelesul lor și mi se pare că nu poți fi numit istoric decât dacă tuturor contabililor de pe la prăvălii nu li s'o zice mai întâi «mari matematici».

I. Ce va să zică asta?

M. Inseamnă că mînuiești date, nume proprii de oameni și de localități, precum ei mînuiesc țifre, dar te despic cu privirea pînă în adîncul tău și nu găsesc nici o picătură, nici o firimitură de spirit istoric. Ești minunat adunător de documente, ai fi neîntrecut secretar al unui bun istoric, căruia i-ar fi lene să desfacă o cronologie... dar tu însuți istoric, odată cu capul!..

I. Nu cumva ai da mai bucuros ăst epitet autorului «Fundării Principatelor»?... or vei fi avînd de gînd să-mi preferi pe cunoscătorul de bucoavne dela Arhive?

M. (a parte). Omului ăstuia trebuie să-i vorbești pe înțeles de tot, ca să-și lămurească unele lucruri foarte discrete (tare). Nu e vorba despre aceia. Unul din defectele tale cele mai mari e de a nu ști niciodată să rămîi în discuție; un altul, e de a precede totdeauna prin comparație cu unul și cu altul; pentru tine, cerul și pămîntul e ca o vastă clasă întîia primară. Ei bine, nu e vorba despre aceia, nici despre autorul lui «Matei Basarab», nici despre editorul «Regestelor». Tu, ceeace se numește *tu* (pe romînește *tu*, pe latinește și pe italienește *tu*, pe franțuzește *tu*, pe nemțește *du*, pe englezește *you*),—tu, tu, tu, nu ești un istoric.

I. Cum mi-ai putea dovedi aceasta?

M. Vrei prin inducție or prin deducție?

I. Și printr'una, și printr'alta, numai să fii destoinic.

M. Ei bine, să luăm lista tuturor istoricilor mari de pe lume. Ce zici despre Herodot? despre Thucydide? despre Titu-Liviu? despre Tacit?... erau or nu erau istorici aceștia?

I. Să zicem că erau. Ce dovedește aceasta?

M. Că nu ești la fel cu dinșii, — și, de vreme ce

noțiunea de istoric se desprinde din ce a fost istoric, tu nu poți intra într'însa, — căci n'ai nici darul de a povesti ca Herodot, nici pe acela de a înlănțui evenimentele ca Thucydide, nici de a inflăcări ca Titu-Liviu, nici de a te ridica la înălțimile sufletești și morale ale lui Tacit.

I. Am înțeles; vrei să cobori istoria la nivelul unde era acum câteva mii de ani. *Noi* sîntem istorici moderni și avem o altă concepție despre istorie.

M. Vrei să trecem pe nepregătite la Augustin Thierry, la Fustel de Coulanges, la Michelet, la Renan, la Taine? Acești oameni aveau darul de evocatori ai trecutului, pe unde treceau ei, mormintele se deschideau, strămoșii păraseau giulgiurile lor, recăpătau vioiciunea lor de odinioară și trăiau din nou în fața privirilor înmărmurite și recunoscătoare ale contimporanilor. Ce ai reînviat tu pînă acum? Omorîtor de prezent, nici o linie din trecut n'a știut să viețuiască din nou sub degetele tale pizmașe!...

I. Mi-ai vorbit de Francezi, pe cari știi că nu-i pot iubi, și n'ai citit nici o linie din vasterle și importantele mele publicații. Compară-mă cu Nemții.

M. Acelora le-ai împrumutat partea întîia a muncii: ai învățat de la ei să aduni conștiincios documente. Dar ce să faci cu dînsele, n'ai învățat încă. A eșit din pană ta o singură idee în stare să îmbrățișeze o perioadă întregă a omenirii, ca un adevăr indiscutabil filosofic? Ai distrus vre-o erezie istorică, la fel cu regii sfărîmați ai lui Niebur? Ai făcut să trăiască poporul tău într'o vastă compoziție plină de viață ca istoria greacă a lui Curtius sau istoria romană a lui Mommsen? Ai descoperit Troia ca Schliemann? Iată Nemții. Opera ta e opera arhiviștilor de provincie din străinătate. Acolo nu li se dă afită importanță. Te urmăresc de ani întregi și aștept în zadar momentul să spui ceva din gîndul tău și pe care să nu-l fi citit mai limpede în

documente. Sînt nedrept. Notițele tale din josul paginilor sînt excelente. Ai o memorie *drăcească*, n'am ce zice.

I. Dar teoria mea cu reabilitarea Fanarioților?

M. Aș vrea să vorbim numai de dînsa. Îți observ mai întîi că ea aparține răposatului Ureche (cărui i-ai amărit așa de mult anii din urmă!) și venerabilului academician, dl Erbiceanu. Cite trei, or unde întîlniți în texte un dascăl de biserică, înconjurat de patru copii ciomăgiți, strigați: «Școală națională!», or unde întîlniți o mîzgăleală pe un zid de altar, ziceți «Pictură!». Cunosc teoria!... În afară de astă importantă descoperire, nu cunosc ca idei generale formulate de tine decît definiția și importanța istoriei din lecția ta de deschidere de acum șapte ani... eram într'un colț!... ce durere de cap! nu m'a părăsit bine-bine nici pînă astăzi.

I. Să o luăm deductiv. Cum ți-ai putea susține paradoxul tău pe astă cale?

M. Ce se numește Istoria? Este arta adunării documentelor, or arta de a ști ce să faci cu documentele? Dacă e cea d'întîi, sînt bătut, căci tu ești cel mai mare istoric; dar eu cred mai mult că e cea din urmă, și aș întregi: arta de a te ridica prin idei generale deasupra faptelor, de a înlănțui cele izolate, de a reînvia cele moarte, de a da un glas frumos pentru contemporani, celor ce au amuțit pe vecie.

I. Dai tot definiții de acelea, ce știi că nu-mi pot conveni mie. Eu aș zice: Istoria este o știință,—și ce este știința decît darul de a ști? — deci, cu cît știi mai mult, cu atît ești un mai mare om de știință... și cu cît știi mai multe privitoare la trecut, cu atît ești mai mare istoric.

M. Eu știu o altă definiție și mai simplă, și care-ți netezește drumul dintr'o dată: *Istoria este Iorga*.

I. (Se plimbă furios prin apartament, trîntind în drumu lui cîteva volume. Se face că îndreaptă un tom din «Anale»

și fluieră încet ca să arate că i sînt absolut indiferente observațiile lui Mephistofeles, apoi se oprește tîntă în dreptul lui. Va să zică, după dumneata, toți ceilalți sînt istorici, afară de mine? (Mephistofeles dă din umeri). Mie nu-mi rămîne nici un merit! nici unul! degeaba lucrez! degeaba adun! Oamenii de cinstea și valoarea mea vor întîlni deci în totdeauna aceeași ingratitude! (tușind și spumegînd de minie). Deci, n'am nici un merit? Dar recunoaște-mi cel puțin că sînt cel mai fertil și cel mai învățat scriitor din țara asta... ba chiar... în sfîrșit, să zicem, deocamdată, din țara asta..

M. Cel mai fertil? nici vorbă! toți ceilalți la un loc, cu Heliade, Assachi, Beldiman și Bolintineanu împreună n'au îngrămădit atît cît tine... deși... Ce se cheamă un autor *fertil*?.. Vorbele au ele un înțeles sau sînt întrebunțate la întîmplare?.. Autor *fertil* ar fi, să zicem, ca un cîmp *fertil*, nu producător de orce, ci numai de substanțe căutate și hrănitoare. Un cîmp întins, cultivat, unde cresc mult griu, mult porumb, mult ovăz, —o grădină cu legume de bucătărie,—sau o livadă de copaci roditori, iată ce ar merita cuvîntul de *fertil*. Alexandri a fost un scriitor fertil, Heliade și Assachi, cari au scris mai mult, sînt mai puțin *fertili*.... Grigore Alexandrescu și Costache Negruzzi, cei mai restrînși, sînt cei mai *fertili* di toți.. Mă uit în cîmpul tău și văd o producție nesfîrșită... documente, articole de literatură, de critică și de polemică: unele hrănesc, cele mai multe înțeapă; trivialități fără seamăn, insulte de necrezut... un maidan întins, plin de mărăcini, de scaeți... și în care este... și mult gunoi... din cînd în cînd cite un copac... din cînd în cînd cite un tranșafir ieșit din ghimpi... din cînd în cînd și cite o biată legumă...

I. (turbat de minie). Tu ești singurul pînă acum...

M. Ai citit articolul lui Maiorescu despre Aaron Pumnul?

I. Am citit tot.

M. Știi că începe cam așa: «Cînd am auzit că învățatul român Aaron Pumnul a scos șase volume de «Lăpturariu românesc»—cum s'ar zice, de: «Morceaux Choisis» din literatura romînă — mi-am zis: Ce va fi îngrămădit acolo Aaron Pumnul?... Căci după părerea mea, toată literatura romînească la un loc nu ar ști să umple șase volume... Dar cînd le-am deschis și le-am străbătut, m'am mirat că nu erau decît șase»....

I. Și ce are aface?

M. Tot așa și eu: Cînd am auzit că învățatul Iorga publică cîte unul sau două volume groase la fiecare jumătate de lună,—el care-și publică și articolele regulate din Sămănătorul și de aiurea, și ține cursuri și conferințe și pe la cucoane, — m'am întrebat: de unde scoate gîndire și simțire pentru douăzeci de volume pe an, învățatul Iorga?... Cînd le-am deschis însă și am văzut de ce documente copiate de alții erau pline, de ce neîngrijiri de stil, de ce insulte neîngăduite pe alocurea, m'am întrebat: dar de ce sînt numai douăzeci? De *acestea* se pot publica cît de multe. Volumele tale sînt ca un «Neo-Lăpturariu, românesc», plin de tot ce poate trece cuiva prin minte...

I. Tot veninul tău nu poate păta reputația mea drept cîștigată!

M. Pentru zece ani încă nu, fiindcă reputația ta se explică prin spaima pe care o insufle oamenilor bine crescuți sau timizi insultele tale nepermise, — cum și prin necitirea aproape desăvîrșită a volumelor tale. Ce ar fi o nefericire pentru alții, să fie cea mai mare mulțumire pentru tine. În ziua cînd s'o obicinui lumea cu țipetele tale și cînd s'o hotărî să-ți desfacă operele, — adio reputație, pe care o crezi întemeiată.

I. Și va să zică...

M. Și va să zică, tocmai ce ziceam: din ce scrie un autor, nu se socotește decît aceea ce e citit și mistuit de cititor, precum din tot ce produce o cîmpie, bălăriile și scafeții sînt lăsați la o parte, cînd e vorba de *fer-*

tilitate... Tot ce-ți pot recunoaște e că ești un spirit învățat... și... încă...

I. (desperat) Nu cumva te-oi apuca să-mi tăgăduiești și aceasta?... Supune-mă la examen; sînt gata să dau concurs cu toți prietenii și dușmanii miei din țară și din străinătate... Căci, jur că nu sînt inferior nimănui de vîrsta mea pe lume... Știu istorie veche, medie și modernă; știu pe dinafară toate documentele cîte s'au publicat asupra istoriei Romînilor și asupra istoriei Cruciaterelor, știu dicționarul lui Quicherat, știu nemțește, grecește, slavonește... Știu perfect toate limbile vii și moarte, știu toate literaturile trecutului, prezentului și viitorului, sînt a tot știutor...

M. Ar trebui să știi atunci și pe cîte nu le știi încă... dar poate, mai știi, printre ele, să nu fie și unele din cele înșirate! (punînd mina pe unul din volumele lui Hurmuzaki) Imi dai voie?

I. Ce este?

M. E volumul al X-lea din Hurmuzaki, publicat acum opt ani; am făcut prin el cîteva însemnări cabalistice (răsfoind meren): iată, la pag. 211: *eu égard de leurs épouses valaques*; pag. 223: *à fur et à mesure*; pag. 248: *il prévalut en tant que l'affaire resta en suspens*; pag. 309: *quoiqu' ils étaient esclaves des Turcs*; pag. 347: *ils ont resté tranquilles jusqu'au 24*; pag. 428: *on prétend que le prince reçut l'ordre de se retirer à Braila et emporter avec lui les premiers boyars*...

I. Dar nu vezi că toate astea sînt limba lui Kreuchely, consulul prusian?... Sînt eu răspunzător de franțuzeasca Nemților... și încă a celor de acum o sută de ani?

M. (aparte) Să-i citez pe «*Cela c'était très beau*» din ale lui «*Opinions perniceuses?*» (tare) Mă iartă, de a acestuia ești, fiindcă toate liniile lui sînt măcelărite de observațiile tale istorice și de limbă, fiindcă de cînd sînt n'am văzut carte cu mai mulți *sic* în paranteze...

I. Dar uiți că astă carte e de acum opt ani,—n'aveam decît 27 de ani...

M. Pînă la ce vîrstă are voie un savant orgolios să facă greșeli neiertate de franțuzească elementară?

I. Dar unele din aste greșeli sînt simple scăpări din vedere la tipar...

M. De ce nu dai voie și altora să facă greșeli de acestea? Cel sever chiamă o îndoită severitate asupra-și...

I. Ei n'au dreptul!!

M. Minunat. Sînt exact de aceeași părere. Dar dă-mi voe să fac și eu acum o listă. Mai întii, dumneata care știi atît de multe limbi, n'ai nici o idee de filologie, precum ți-a dovedit-o Șăineanu, precum ți-a dovedit-o Bărbulescu...

I. Poate, atît.

M. Dumneata n'ai nici o idee de filosofie, — ceeace n'ar fi poate vătămător unui învățat modern, cu pretenții de universalitate, care se amestică în toate și vrea să fie și cap de mișcare literară.

I. Desprețuesc profund filosofia..

M. Dumneata nu cunoști artele frumoase, decît ca înșirare de nume proprii și de opere de prin cataloage.

I. Nu e adevărat.

M. Căci în străinătate, cînd te duci, îți petreci viața între restaurant și documente... Arareori, și atunci de pură erudiție, treci ca un fulger prin muzeele cele mai renumite, ca o simplă datorie, — «par acquit de conscience» — și atunci îți zici mulțumit la ieșire: «Il dădui gata și pe acesta!» dumneata n'ai nici un simțimânt artistic.

I. Calumnie peste calumnie, — dar continuă-ți lista:

M. Dumneata habar n'ai de știința pozitivă, de vreme ce ai afirmat undeva că matematica nu e de loc știință a timpului.

I. Cu spiritul meu viori, pe aceea o pot învăța în 15 zile.

M. Cu spiritul tău viori, tu n'ai putea decît să înveți tablele de logaritmi pe dinafară.

I. Mărturisește că ți-ai istovit lista. Dar află că un om se judecă după cîte știe, nu după cîte nu știe...

M. Aceasta e una din rarele vorbe cumiști pe cari te-am auzit spunându-le vre-odată. Dar de ce nu o aplici cu dreptate tuturor adversarilor dumnilite?

I. Nu mi se aplică decît mie. Eu trebuiesc judecat după cîte știu și dușmanii miei după cîte ignorează.

M. Te felicit pentru comoda măsură. Eu credeam că fiecare se judecă nu după cîte știe, ci după cum le știe...

I. Nu pricep.

M. Să vorbesc ca la școală. Cultura nu e cantitativă, ci calitativă. O minte se judecă nu după ce a introdus în ea, ci după ce a știut să-și asimileze. Cultura nu e aritmetica, geografia, istoria medie, literatura caldeeană, — ci rezultatul lor final asupra minții. Poți să uiți toate cîte le-ai învățat, și dacă spiritul tău s'a întărit atît cît să poată merge mai departe, ești un om cult; pe cînd, cel ce înnoată, ca într'un noroi, în cunoștințele cîștigate, fără a ști să facă un pas mai departe, e un om ignorant. Au fost matematici cari nu-și au adus aminte la un anume moment de cutari părți din tabla lui Pytagora, istorici care au uitat date elementare, — ființe superioare, fără îndoială, și cărora omenirea voastră le datorește mult. La examenele sfîrșit de an, școlarii cei mai buni posedă adesea părțile elementare ale materiei lor, mai bine decît profesorii; sînt oare mai culți ca dinșii? Ei au știința la suprafață, pe cînd aceia o au în adînc; ei îi vor uita, poate, mîine datele, pe cînd aceia și le vor aduce, de sigur, aminte... Și ce înseamnă un șir de țifre, de nume proprii, de date? o ocazie de a te istovi momentan, de a te lumina însă pe măsură ce le vei uita în fundul minții, ce vei scoate din ele ideea generală, singura fertilă. Minte se fortifică, se lărgește, devine mai bună, pe măsură ce se urcă în sfera științei... Numai copii și pendantsii caută la «petite bête»; omul superior are spiritul logic, indulgența aprecierii, respectul muncii altora, orizon larg de vedere, frumusețe în expunere, eleganță și impersonalitate în discuție... și bunătate, bunătate.

I. Ce-mi lipsește mie din toate acestea?

M. Absolut nimic, — afară, mai întâi, de spiritul elementar logic. Nu știi să ții firul discuției mai rău ca un copil; aluneci după două minute de convorbire, la al treilea dai din pumni, la al patrulea asvîrli cu pietre...

I. De cînd sînt, n'am văzut un calominator mai mare.

M. Așteaptă pînă la minutul al patrulea! — Îți aduci aminte de discuția din «Epoca» asupra originii partidelor în România? Raționai cam așa — și am regretat foarte tare văzînd pe un redactor de gazetă dînd o lecție de logică unui învățat — raționai zic: «din două una: ori... ori... ori...» Gazetarul observă cu spirit: «Va să zică, din trei una, domnule profesor».

I. Dă-mi un alt exemplu.

M. Foarte bine. Ce însemnează pe romînește «un ranz des vaches»?

I. Nu se poate traduce cu o vorbă. Știu la ce vrei să faci aluzie; dar «ranz des vaches» e un cîntec svițeran, cîntat de un singur om.

M. Din cîmpoi, nu e așa?

I. Nu tocmai.

M. Ba da. Să deschidem un dicționar, — pe oricare vrei; iată pe ăsta micul, aici la îndemîna: «ranz des vaches, air que les bergers suisses jouent sur la cornemuse, en gardant les vaches».

I. Da, dar traducerea adversarului meu era oribilă. El zicea: «Deux pâtres qui dialoguent un ranz de vaches=doi păstori ce-și spuneau dorul cu cimpoaele lor».

M. Și tu ce-ai obiectat?

I. Că «ranz e un cîntec svițeran, cîntat de un singur om; Svițeranii nu cîntă chiar din cimpoae și cimpoerul nu dialoghează cu altul».

M. Și nu observi care e lipsa de logică?

I. Pe cîntea mea, nu.

M. Quod era demonstrandum.—Dar spiritul logic nu e singura lacună a minții tale. Pînă acum, tu n'ai învățat încă să scrii.

I. Această critică mi s'a făcut în atâtea rînduri, că mă lasă rece. Un nerod a răspîndit odată aceasta în public și de atunci toți nerozii se iau după dînsul, fără să mă mai citească.

M. Va să zică recunoști că ești răsfățat, fără să fii prea mult citit de public...

I. Nu, adică vreau să zic, fără să-și dea osteneala să verifice. Dealtminteri, în privința stilului, am devenit stoic. Azi stilul meu poate să nu placă; dar va plăcea de sigur peste o sută de ani. Stilul meu e stilul viitorului, precum muzica lui Wagner e muzica viitorului. Atunci se va vedea cine a fost lorga și se va constata cu mirare că în toate manuscrisele mele nu e nici o singură ștersătură...

M. Asta-i altceva: eu credeam că vorbești de frumusețea stilului, și nu de caligrafia scrisului.

I. Și după ce ai văzut că stilul meu nu ar fi la înălțime?

M. După multe lucruri; dar mai ales după «Istoria lui Mihai Viteazul, pentru popor» pe cari ai scris-o acum patru ani de zile.

I. (cu dispreț). Și n'ai înțeles-o!

M. Tu știi că ajunge să vrei să vorbești în numele tău, ca nici Dracu să nu te mai înțeleagă. *Ça été mon cas*. Sînt patru ani de atunci. În toate părțile nu se vorbea decît despre Mihai Viteazul. Am vrut să văz cum îl judecați voi și am recurs la Bălcescu și la tine. Pe Bălcescu l'am citit pînă la capăt. Istoria pe care ai scris-o tu, am dus-o pînă la pagina 32. Mi-am pus apă rece la cap, apă caldă la picioare... nimic! Și totuși, la dracul!... doar n'oi fi eu mai prost decît toți cititorii tăi de prin mahalale. Ce ar fi dacă acest volum ar fi pentru învățați?... De atunci, nu m'ai mai prins cu volume de astea. Aud că «Ștefan-Cel-Mare» cere aceleași operații balneare.

I. Și după părerea dumitale n'am nici spirit logic, nici stil?

M. Mă iartă, tocmai vrem să adaug: nici darul de a face un plan, nici pe acelea de a vorbi cuviincios, nici câteva altele. Din adversarii tăi pricepi firesc numai ce-ți vine la socoteală. Iată de ce cultura ta îmi pare incompletă. A umplut suprafața creerului tău și n'a străbătut pînă în adîncul inimii tale. Ascultă-mi concluzia: Date, fapte, vorbe nu întocmesc știința, precum gologanii de cinci nu sînt bogăția. Ocupă loc, sînt greu de ridicat, cînd sînt mulți la un loc, dar bogăție nu's. Mai bine o piesă de aur în *porte-monnaie*, ori o hîrtie de bancă în buzunar. Aurul și hîrtia, cari ocupă loc puțin, reprezintă mult, nu fac nici un zgomot, sînt gîndirea adevărată. De aceasta, tu n'ai...

I. Sînt deci un car gol?

M. Nu, dar un car plin cu tinichele.

(La aceste cuvinte nedrepte, minia lui Iorga nu mai cunoaște margini: ochii lui se injectează de sînge, scîndurile răsună de loviturile picioarelor lui: la un pumn pe care îl dă în masă, o piramidă de cărți și de hîrtiute se desfac și cad cu zgomot. Grea de descris, mai ales expresia fizionomiei lui: din fericire, eroul își ascunde fața între miini, așa că nu-i mai poți desluși nici ochii, nici buzele... Se aude din cînd în cînd răsufierea lui puternică și regulată, ca a unui om miniat, și se văd degetele lui bătînd un tact caprițios pe genuche. După multă plimbare, se asvirlă pe un fotoliu, cu spatele la Mephistofeles. Acesta, în felul corului antic, pronunță următorul intermezzo:)

M. S'a supărat adînc boerul... Baba Iorga. Dumnea-voastră, oameni cu minte să nu luați aiudoma toate cîte i le spusei, sau mai bine ascultați și partea a doua, ca să nu plecați cu idei greșite. Căci adesea spunînd un lucru pe jumătate, dai despre el o icoană mai falsă decît dacă ai spune dela început tocmai contrariul adevărului. Și acesta e tocmai procedeul obicinuit al documentatorului Iorga. Dar vă rog, cele ce voi adăuga acum, să rămîna pe seama dumneavoastră. Omul nostru e cea mai orgolioasă ființă de pe pămînt și ar deveni cu totul nesuferit, dacă ar ști că i se aduce cea mai mică laudă.

Să nu vă închipuiți că personagiul cufundat în su-părare pe care îl vedeți din spate e numai chirigiul cel mai desăvârșit al generației sale. Ar fi nedrept. E și hamalul ei cel mai destoinic. Cît a îndesat el în fundul creerului lui și cîte a îngrămădit în volumele lui bolovani de documente, e de negrăit în nici o limbă ome-nească. Și cîtă neciste arată în discuțiile lui cu adver-sarii, atîta conștiință și atîta nepărtinire se dovedesc în cercetările lui istorice. S'ar crede că doi oameni lo-cuiesc într'insul, unul întors către trecut, altul către prezent, atît de serios cel dintîi, pe cît de copilăros cel din urmă; ceea ce însemnează, bine înțeles, că nu face parte din gînditorii aceia superiori cărora cunoș-tința trecutului le dă și norme de călăuzire în momentul de față. Ce păcat că nu are mai multe idei, că nu are ceva mai mult simț stilistic, că nu-și simte locul lui adevărat printre muncitorii generației de față! Dar cu toate povețele mele ascunse, scrie într'una, ca și cum cerul și pămîntul ar trebui, printr'un cataclism, să se prăvălească într'o săptămînă, ca și cum ar avea simți-mîntul că nu-i e scris să ducă viață lungă... Dar dacă nu e dintre autorii urșiți să fie citați în mijlocul unui text, fiți siguri că nici un nume propriu de om nu a fost vreodată destinat să fie pomenit mai des la co-dițele paginilor.

Ați avut vre-odată nevoie să consultați vreuna din numeroasele lui colecții de documente? Sînt o ade-vărată minune. Te crucești cum omul acesta a avut răb-darea și vremea să-și vîre în cap atîta sumedenie de nume de oameni, de țări, de orașe și atîtea date de ale calendarului. Cînd aveți nevoie de lămuriri precise în geografie și în chronologie, dumneavoastră recurgeți la Bouillet sau la Vidal de la Blache, eu mi-arunc ochii prin indexurile și notițele lui Baba Iorga. Sînt fără greșală. O singură dată, mai deunăzi, am rămas ui-mit... la o oare-care pag. 274 a volumului de rapoarte prusienești, să dau peste o indicare greșită: mă trimitea

în privința unui boer Vilara la un volum al Analelor Academiei, în care am căutat în deșert... Dar, în afară de foarte rari scăpări din vedere, opera lui e o minune de exactitudine. — Aveți dar nevoie de documente precise? Ascultați povața lui Mephistopheles: adresați-vă cu toată siguranța la Iorga. Pentru istoria țării voastre în deosebi, nu se va mai putea de acum scrie un singur rînd, fără ajutorul... prezentei Babe.

Spuneți drept, ați scăpat mulți neînjuțați de dînsul?.. Să nu vă mai supărați... Fierea lui reiese, în parte, din natura lui, fără îndoială: în parte, din răsfațul în care l-ați aruncat tot dumneavoastră; în parte iar din munca lui extraordinară. Pe cînd dumneavoastră dormiți, el lucrează. Pe cînd dumneavoastră vă distrați, el lucrează. Pe cînd dumneavoastră lucrați, el lucrează iară. Vă vine ușor dumneavoastră care vă plimbați, vorbiți, vă iubiți, să fiți cîte odată de bună umoare. Puneți-vă în pielea unui om care muncește toată ziua și toată noaptea. Armonia întregă a ființei lui se rupe, și adio mulțumire or bunătațe sufletească. A vorbi de rău e singura lui petrecere pe lumea asta. Fiți îngăduitori și ziceți-vă că dacă Iorga s'a legat de voi, e că a cules sau e pe drum de a culege un nou volum de documente. Rîdeți și faceți-vă semne tăcute unii altora. Volumul lui de documente rămîne, dar batjocura lui, nu.

E cel mai muncitor din generația lui, cel ce știe mai multe lucruri mărunte, cel mai nepărtinitor cînd e vorba de vremurile de altă dată. *Eccē homo*. Să fie un om mare? Dar de ce vreți totdeauna dumneavoastră Romîni, vorbe mari? Iorga ar fi de sigur un om mare, dacă... cum să zic? — căci astă condiție îi e mai greu de îndeplinit lui decît oricărui altuia... — dacă s'ar hotărî să fie altcineva decît Iorga: Ați fost vre-odată în vre-un magazin de pictură? Culori, pensule, cartoane, hîrtie de desemn, ținte, pînză, scăunașe. Un negustor burtos și plin de îndrăzneală stă la tarabă... Un tînăr timid intră și cumpără o jumătate de metru de pînză, cîteva

culori și patru ținte. E pictorul. Lui nu-i trebuie toată prăvălia. Și tot așa un arhitect de talent intră într-o fabrică de cărămidă și, din două vorbe, își cumpără materialul primitiv al clădirii ce proiectează: câteva căruțe... Din lorga s'ar putea scoate o sută de oameni de talent... Și nu se va închipui de aci înainte un istoric, care să nu cumpere marfă dela dînsul. El e negustorul burtos dela tarabă și fabricantul de cărămidă. Glorie lui!

Ce mă supără pe mine, e că omul acesta nu se mulțumește să fie el singur pe lume, ci vrea să mai croiască și pe alții după chipul și asemănarea lui. I-a trecut prin minte să facă o întregă școală. A strîns împrejurul lui la «Sămănătorul» un poet, doi nuveliști, și o jumătate de duzină de studenți și le-a zis: Să facem să triumfe istoria, adică documentul, pe lume! Dacă unii din aceștia au talent, vă rog să credeți că vina nu e de loc a șefului. Căci el se căznește în toate felurile să-i încătușeze în faptul izolat și le dă, în fiecare vineri de dimineață, pilda prozei lui greoaie și imposibile... Dar de unde i-a venit, mă veți întreba, ideea întemeierii unei școale?... O să rîdeți și poate nu o să mă credeți. O meteahnă a spiritului lui e de a face și el tot ce au făcut alții, și nu cu gîndul de a se încerca și el, ci de a bate la concurs pe toată lumea. Să nu mai fie vorba în tot pămîntul decît despre dînsul! Cum a scos Eminescu poeziile lui, să-și scoată și el volumul lui de versuri... Taine și Alecsandri au publicat impresiile lor din Italia? — să-și publice și el impresiile lui din Italia. S'a făcut cutare cunoscut printr'o conferință la societatea de geografie? Se improvizează, tot acolo, geograf și dînsul. A scos Vlăhuță «Romînia pitorească?» Hop, să scoată și el «Drumuri și orașe». Poate numai vreun stenograf sau vre-o moașă să nu fie pizmuiți și imitați de Neculai Iorga. În sfîrșit, de ce Maiorescu singur să fi fost critic și cap de școală în vremea lui? Hait să fie și Iorga critic și cap de școală.

Mă rog, eu nu pot fi acuzat că sînt junimist, dar

vă încredințez că de astă dată are să-și rupă bine gîtul. A fost odată în țara asta un om, care a știut mult mai puține date și nume proprii decît Iorga, dar în care cultura adevărată a străbătut până în cele din urmă celule și fibre... Un spirit rece și elegant, înzestrat cu autoritate și cu gust, om citit mult, dar care făcea puține citații, ursit de natură să producă mai puțin el, cit să facă să producă alții. Ați recunoscut pe bătrînul Titu Maiorescu. Om în care mintea, simțirea și voința se cumpăneau, om călătorit mult și inteligent, dar care în călătorie își lărgea sufletul cu priveliștile naturii și ale artei, își întărea mintea, și nu și-o umplea, ca acesta, cu tot felul de vorbe fără înțeles. Filosof ca pregătire, artist ca pornire, Maiorescu a fost timp de un sfert de veac stăpînul netăgăduit al literilor romîne. Proza lui e fermecătoare, aproape tot așa de fermecătoare cît îi e și glasul... Mă rog, dumneavoastră l-ați cunoscut ca bătrîn, eu l-am cunoscut mai în tinerețe... Mă găseam pitulit mai la toate întrunirile lui literare și la toate ceaiurile studentești... Ce vremuri!... Cînd punea mîna pe o carte să o judece, era dracul gol!.. Dacă omul acesta s'ar fi lăsat să fie mai puțin înrîurit de cîteva spirite, iubitoare mai mult de ele decît de el, dacă s'ar fi lăsat să fie mai puțin amăgit de mrejele politicii, sînt sigur... În sfîrșit, vă închipuiți, pe *acest om* și-a pus în minte să-l imite, să-l eclipseze, culegătorul nostru de documente. De cîte ori mă gîndesc, îmi vine să cînt cu vocea mea de bas, ironica-mi serenadă din Faust, care se sfîrșește cu explozia: «Ha! ha! ha! ha...»—Mă rog, unde aș găsi o mandolină?..

Dar noaptea înaintează și eu n'am spus încă toate «supra-colegului» nostru.

D-voastră, cari sînteți osteniți, plecați; ceilalți rămîneți să ascultați partea a doua a dialogului (tare) Istoric Iorga!

I. (răstîndu-se) Ce mai este?

M. Să facem pace!—Sînt dispus să-ți recunosc că ești cel mai mare om al generației tale.

I. Și cu ce ai dovedi acum aceasta?

M. (măsurîndu-l îndelung cu ochii) mai întii... cu metrul; și apoi... (privindu- drept în ochi) cu încrederea neclintită pe care o ai în tine. Dar să lăsăm aceasta. Ai putea să-mi spui ce este patriotismul?

I. (convins) Patriotismul este simțimîntul exclusiv al al prietenilor mei dela «Junimea», dela Universitate și dela «Sămănătorul».

M. Minunată definiție. Ludovic al XIV-lea a zis: «L'Etat, c'est moi»; și Iorga va fi zis: Eu sînt țara.

I. Prietorii mei sînt prietenii neamului românesc și dușmanii mei sînt dușmanii țării.

M. Foarte bine; numai aș vrea o definiție mai lămurită a acestei țărișoare sau a acestei țări care-ți revine fără încetare în virful peniții.

I. (în extas) «*Tot pămîntul din care neamul românesc făcea prin cea mai iubită muncă a sa să răsară an de an holdele hrănitoare, tot pămîntul, prin buruienile și înalta iarbă a căruia rătăceau turmele supuse pînă la piatra goală a munților ocrotitori, toată marginea de mal unde coliba pescarului domnește marel drum de ape al Dunării, toată pădurea nesfîrșită lungă de zile întregi, în care se înfunda pasul de pîndă al vîntătorului, a căruia săgeată făcea să spulberă un praf de frunze și ciengi, — se chema pentru toți aceia cari, de pe la anul 1900 pînă astăzi, vorbesc cam ca și noi acuma limba romînească: pămîntul Romînilor, țara romînească!!*»

M. Bravo! — și aș dori să auz cît mai des această frază în gura adversarilor tăi netrebnici.

I. Pentru ce?

M. Pentru că le-ar lua respirarea încă de pe la jumătate, — de acolo unde vorbești de zilele întregi ale vîntătorului cu pulbere de pe la anul 1000. — Te felicit pentru capacitatea ta respiratorie.

I. N'am înțeles. Dar la ce-ți slujește interviul acesta?

M. La nimic, vream să vorbim. Vream să aflu dela

tine pînă unde se întindea țara romînească pe la anul 1900 și am aflat că se întindea pe deoparte pînă la Himalaya, pe de alta pînă la munții Pădurii Negre, și în sfîrșit... pînă unde putea să se ducă vînătorul.

I. Cum așa?

M. N'ai zis că Romînia era «*tot pămîntul prin iarba înaltă a căruia rătăceau turmele supuse pînă la piatra goală a munților ocrotitori*»? N'ai spus care munți. Eu vreau să fie pînă la Himalaya.—Nu spuseși pe urmă că tot ea se întindea «*pe toată marginea de mal unde coliba pescarului domnește marele drum de ape al Dunării*»? N'ai spus că dela Porțile de Fier încoace. Eu o întinz îndărăt pînă la munții Pădurii Negre. În sfîrșit n'ai spus că tot ea era și este «*pădurea nesfîrșită, lungă de zile întregi, în care se înfunda pasul de pîndă al vînătorului, a căruia săgeată... și celelalte*? Să-mi dai voe să înțeleg pădurile virgine din America de Sud și din Noua Zelanda...

I. Dacă nu mă înșel, ai vrut să faci iarăși spirit. Aș fi mai bucuros să te aud exprimînd ideile tale decît căutînd să dai înțeles frazelor mele.

M. Grea sarcină, ai dreptate. Să facem iarăși pace. Increțește-ți fruntea, închideți ochii, puneți capul în piept și ascultă-mă cu băgare de seamă, căci vreau să te moșesc după metoda socratică.—Crezi tu că e vreo legătură între iubirea de familie și iubirea de patrie?

I. «Patria este familia în mic, precum familia este patria în mare» precum a zis o...

M. (rîzînd) Te scutesc de citații. Acum spune-mi: De ce un om cuminte vorbește foarte rar de familia lui, pe cînd un nerod n'are alta pe buze decît numele țărișoarei?

I. Eu cred că cuminți sînt și cei ce vorbesc rar de familie și cei ce pomenesc într'una numele patriei. Cred chiar că trebuie să fie lovit de cea mai crudă nebunie acel ce nu se simte atins de focul sacru...

M. Nu e vorba de ce se simte atins, ci de ce vor-

bește într'una. Crezi tu că omul cuminte care vorbește rar de familia lui nu-și iubește nici copii, nici nevasta?

I. Atunci de ce nu vorbește de dînșii?

M. Vorbește, dar mai rar, dintr'un fel de cuviință. Nu vrea să strivească cu fericirea lui intimă pe ceilalți și i se pare că *noi* ca și *eu*, e tot un pronume de înfiia persoană. A vorbi de ai săi e cam același lucru cu a vorbi despre sine. Numai guralivii spun ce n'au în suflet; omul cuminte ascunde bine în sufletul lui ce simte puternic.

I. Dar simțimîntul de patrie este cu totul alt lucru.

M. Ba simțimîntul de patrie este la fel același lucru. A lărgi pronumele de înfiia persoană nu va să zică a-i schimba persoana. Omul să-și iubească patria cît mai mult, dar, din cuviință, să vorbească cît mai rar despre dînsa.

I. Atunci de ce crezi că cei mai mari patrioți simt o nevoie firească de a nu vorbi decît despre țara lor iubită?

M. Din nărav.—Și eu mai crez: cîte odată, și din oare care interese (mișcare a lui Iorga) Ascultă-mă bine, căci lucrul te privește de aproape. Eu gîndesc, contrariu de ce spun «patrioții», că patriotismul nu e o exaltare trecătoare a unor nebuni, ci simțimîntul cel mai adînc al oamenilor cu minte; eu susțin că un om adevărat serios nu face nici un act important care să nu privească deadreptul patria lui, și că cel ce are dinaintea ochilor «omenirea» sau «teoria», sau alte năzbutii, nu este nici un ingrât față de țara lui, nici un trădător sau un suflet fără inimă, ci un simplu nerod, care nu-și dă seama de acțiunile lui inconștiente. Simțimîntul de umanitate nu există sau n'ar trebui să existe mai de loc, ca un fel de igienă indiscutabilă a minții. A lucra pentru omenire este, ca și cum, vînător, te-ai apuca să împuști în lună. Omenirea este ca *existența*... ca *fericirea*, ca *văzduhul*, o noțiune vagă și lipsită de prea mult înțeles, care nu-și găsește întruparea ei exactă nicăeri, căci pe

Iume nu există decît indivizi separați, decît fericiri izolate, decît oameni. Soartea a arătat fiecăruia ce înseamnă omenirea pentru dînsul. Unul din cei mai cuminți din speța voastră a și definit pe om : *aproapele*. Imprejurul vostru dar, natura, instinctul, și pe urmă gîndul, v'au circumscris datoriile; ca vederea omenească, inima, gîndirea și activitatea omenească nu pot merge prea departe. De aceea eu zic: orce om cu scaun la minte își iubește țara lui, precum orce om cu scaun la minte își iubește familia.

I. Lucruri banale, pe care eu le-am spus de la 19 ani.

M. Și pe cari nu le-ai simțit cîviincios nici pînă astăzi. Căci banalitățile sînt lucrurile cele mai grele de priceput și cîte odată cele mai originale. Priceapă cine poate. Dar eu zic : Totul trebuie făcut în vederea țării, în vederea practică a cercului în care te-a pus să viețuești natura, (căci va fi avînd și natura înțeleșurile și rosturile ei ascunse!)—Părerea mea e că și studii ca medicina ar trebuie, în anume înțeleș, să fie patriotice.

I. Din banalitate în paradox. Cum ar fi patriotică medicina?

M. Ocupîndu-se înainte de toate, la voi, de boalele de care e bîntuit mai ales poporul vostru. Așa dar, doctorii voștri să-și bată mai puțin capul cu boale de nervi și de sînge cari bîntuiesc cu deosebire Apusul, și să ia măsuri să oprească mortalitatea copiilor și să vindece pelagra, care vă zeciuește țărănimă.

I. Cum ar putea să-și împlinească datoria, în mod patriotic, un profesor de literaturile germană ori engleză?

M. Arătînd studenților ce e uman, adică ce e sufletesc în genere, și prin urmare și romînesc, în operele streine; arătîndu-le apoi ce aparține exclusiv acelor literaturi, spre o mai bună cunoaștere—prin deosebire—a poporului vostru; în sfîrșit, dacă posedă bine limbile lui Goethe și Shakespeare, arătînd poporului german și englez rarele produceri interesante ale literaturii voastre naționale.

I. Exact de aceeași părere,—și eu am susținut-o.....

M. Cu 19 ani înainte de a veni pe lume! Numai că tu susții în toate zilele tocmai contrariul de ce-mi bătui capul să-ți explic acuma.

I. Cum asta?

M. Foarte simplu. Eu îți vorbesc de simțimentul tăcut al omului cu minte, și tu te gîndești la manifestările gălăgioase ale nebunilor. Eu îți vorbesc de tămbăduirea pelagrei, și vouă vă place să strigați în piață cu entuziasm: «Trăiască Pelagra noastră națională!» —Căci nu e vițiu al vostru, mai urîcios și mai omorîtor decît pelagra, pe care să nu-l fi trîmbițat și să nu-l fi exaltat în numele patriotismului.

I. Cu toate astea, istoria neînvață...

M. Cine pricepe limbajul încurcat al istoriei?... Azi spune una, mîine spune alta. Sînt momente, în cari manifestările patriotice sînt neapărate, în cari e un adevărat merit a exagera acest simțiment, a nu-l avea decît pe el în suflet, a nu-l îngădui decît pe el în sufletele altora: rari momente, grele momente!

I. După ce se pot cunoaște?

M. După primejdia în care se găsește cel ce se manifestă, primejdie de a-și pierde starea, viața, reputația, familia. A fost la voi o vreme, și nu de mult, cînd manifestările de dinafară ale patriotismului se impuneau ca o adevărată nevoie, pe cînd Cîmpineanu combătea articolul fraudulos, pe cînd Grigore Alexandrescu scria «Lebăda și puii corbului», pe cînd Ion Brătianu ardea Regulamentul organic, pe cînd Niculae Bălcescu făcea propagandă la Unguri. Dar protestările Cîmpineanului l'au adus la Plumbuita, dar «Lebăda» lui Alexandrescu nu l-a dus, ca a lui Lohengrin, la Elsa,—ci la Djurstvå, dar Ion Brătianu a mîncat pîinea exilului, dar Niculae Bălcescu și-a amestecat oasele lui cu ale cerșetorilor din Palermo...

I. Și întru ce, acele vremi nu ar mai fi existînd încă și astăzi?

M. Intru cit, după ce s'a stabilit o direcție sănătosă de lucruri, vin alți cari profită de eforturile făcute. Meritul nu e deopotrivă al celor ce au suferit martirul și al celor ce se folosesc de martirul lor. După întemeietorii religiilor ce suferă persecuții, vin popii lor cari persecută lumea, după sfântul Sebastian vin de-alde Torquemada, jurînd ca și cel dintii în aceleași nume sfinte. După marii pregătitori ai revoluției, vin călăii din 1789 cari măcelăresc oamenii, jurînd în aceleași principii de umanitate și de fraternitate. După cei ce au întemeiat România, cu riscul liniștii, sănătății, renumelui, stării lor, ai venit tu, ați venit voi, care pronunțați numele acesteiași «țărișoare». Mult mai ușor, mult mai practic. Aceia luptau, și noi *zicem*. Azi patriotismul e salariat la Universitate și recompensat la Academie. Azi meritul e să ție cineva linia mijlocie. Azi e Patria la putere, care dă decorații, subvenții, mijloace de transport, contracte avantajoase celor ce-i pronunță zgomotos numele. Azi nu mai e nici un merit a fi patriot în acest înțeles. Oamenii cuviincioși își împlinesc datoria în tăcere și vă privesc cu dispreț pe voi profanatorii!. Ți se pare un an de cînd nu ți-am mai spus numele... Tu nu ești dintre cei ce au suferit în numele ideei, tu ești dintre cei ce vor să persecute în numele ideei, tu nu ești sfântul Sebastian, tu ești Torquemada; tu nu ești Voltaire, nici Diderot, nici Rousseau, tu ești Barère; în sfîrșit, tu nu ești Nicolae Bălcescu, tu ești Neculai Iorga...

I. (repezindu-se de pe scaun cu pumnii încheștați și scrișnind din dinți) Fiiță necurată, țîșnită din adîncul iadului într'adins ca să mă turburi pe mine. Drac împelitat, scornitor de calumnii și de năzbutii... de ce nu scoți o carte de istorie, ca să ți o măcelăresc cum se cuvine?... Ce te împinge să fii așa de rău și de nedrept cu mine?... Dar dacă cel puțin vorbele tale ți-ar rămînea încuiate în zidurile încăperii acesteia... dacă nu te-ai fi apucat mai dinnainte să răspîndești și aiurea

minciunile și insinuările pe cari mi le înșiri în astă noapte. Dar bine, spirit necurat, nu lucrez eu zi și noapte pentru a împlini contractele mele cu ministerul? nu mă înjosesc eu la toată lumea să public documente? și mi se plătește altceva la Academie decât corectura coalelor lui Hurmuzaki?... (amenințător) Răspunde odată!

M. A fost odată un popă, care s'a hotărît să nu mai mănince carne, în spre ispășirea păcatelor. Dar, mîncăcios mare de felul lui, s'a trezit într'o zi pe masă cu, potîrnichi, găini, și iepuri. Ca să mulțumească și cerul și stomacul, a zis: «ieपुरi, potîrnichi, voi nu vă numiți carne, voi vă numiți vînat și păsări».

I. Perfidule! dar nu sînt tot eu acela care, fără nici un interes, lovesc de ani întregi în tot ce e franțuzesc și franțuzit la noi în țară?

M. Și de ce te împotrivești așa de mult la influența spiritului franțuzesc la voi în țară?

I. Mai întii, fiind că unii din dușmanii mei și-au făcut studiile în Franța, o mărturisesc; pe urmă, fiindcă mi se pare că n'ar fi cuviincios să se facă laudă Francezilor sub domnia M. S. Regelui Carol; pe urmă iar, fiindcă mi-ar fi fost greu, cu franțuzeasca mea... dar mărturisește că, într'o bună parte și fiindcă sînt sincer convins că spiritul francez e cel mai superficial, cel mai banal, cel mai puțin firesc și cel mai primejdios de pe lume. Dovadă: «boerimea franceză» din țara noastră care nu se duce la nici o piesă romînească.

M.... Și femeea franceză este creatura cea mai imorală și cea mai perversă de pe pămînt, dovadă cocotele din Afganistan și din Hatananarivi. — Dar nu găsești c'ar fi mai nimerit să te îndoiești de seriozitatea spiritului vostru național, care nu știe să aleagă dela străini decît ce e mai înjositor și mai plin de viții?

I. (autoritar) Nu-ți dau voie!

M. Te rog, nu face ca la teatru. Eu îți spun aceasta pe romînește și între noi; dumneata ai trimbițat-o pe franțuzește, mai cînd, ca să o știe bine tot pămîntul.

I. Pe atunci eram copil și aș dori să distrug toate exemplarele din «*La vie intellectuelle*».

M. Fii pe pace; franțuzeasca lor e așa de obscură, că n'ai înțelege-o nici tu astăzi.— Francezii vor crede, de bună seamă, că broșura ta e scrisă pe românește.

I. Dar admitînd că m'am înșelat ca copil, nu e un cuvînt ca omul în vîrsta să mai permită direcții nesăbătute la noi în țară. Nu datorim nimic bun influenței franceze.

M. Și datoriți influenței Fanarioților, pe care îi reabilitezi! (a parte) Ciudată creatură!...

I. Molière e un caraghioz care nu se ridică decît ceva mai sus decît Milo al nostru,—Lamartine, un declamator ursuz cam în felul lui Bolintineanu,—iar Leconte de Lisle nu stă nici la degetul cel mic al lui Eminescu.

M. Influența franceză a trecut, la voi în țară, prin două faze: în faza întâia, voi n'ați priceput pe Francezi, și i-ați înălțat pînă la ceruri; în a doua fază, iar nu i-ați priceput, și i-ați cufundat pînă în iad, la mine.—Vezi să nu faceți așa și cu Nemții pe care îi imitați și-i lăudați astăzi.

I. Nemții sînt altfel de oameni...

M. Și Francezii sînt altfel de oameni; Nemții sînt ei, precum Francezii sînt ei înșiși... Voi vreți să fiți copii searbede de ale Francezilor și de ale Nemților. Căutați de luați ordinea, curățenia, conștiința, seriozitatea și bună-tatea nemțească, precum și simțimîntul lor muzical și filosofic. Dar mi se pare că luați numai pedantismul unora din ei, precum odinioară ați luat dela Francezi mai ales ușurința... Mi-ar plăcea cînd v'aș vedea oameni serioși, iubitori de a lua binele din oricare parte a lumii, drepti cu toate popoarele de pe pămînt și mai ales recunoscători cu cele ce v'au dorit binele.

I. Nu vom mai avea multă vreme nevoie de concursul străinilor...

M. Idee copilăroasă pe care au avut-o Chinezii de

acum patru mii de ani. Dar ce se îngăduia atunci, nu se mai poate îngădui astăzi... Astăzi popoarele nu mai au mii de ani de pierdut și învață bucuros unele de la altele. Cele mari dau exemple. Ar fi deci bine ca tu să nu mai răspîndești asemenea idei în poporul tău, a cărui primă însușire e tocmai spiritul său neintrecut de asimilare. Rolul vostru va fi încă multă vreme de a aduce în Răsărit facla binefăcătoare a civilizațiilor apusene.

I. Rolul nostru a început să fie de a sluji de model națiilor celor mai înaintate. La universitățile noastre ar putea învăța și străinii, mai ales la Facultatea de Litere, secția istorică. Expozițiile noastre anuale de pictură sînt deasupra tuturor saloanelor franțuzești, cîntăreții noștri se duc pînă în America și văd momentul foarte apropiat în care Franța, Germania, Englitera și Rusia nu vor recruta istorici și actori decît din țara romînească.

M. Amin!... (a parte) Naiba-ăla de cocoș nu mai vine să mă scape în astă noapte (Se aude cîntecul cocoșului) Ah!... (uitîndu-se la cîsornic!) Babă Iorga, că drac modern, aș putea foarte bine să mă scutesc de țipătul crestatului. Dar, în sfîrșit, trebuie să mă supun tradiției și să fac să se sfîrșească comedia. Ce, vrei să se ia dialogurile mele drept «Istoria literaturii romînești în secolul al XVIII-lea?» — Ce încheiere să dăm convorbirii noastre? Să mîntui cu o ploaie caldă de povești și de aforisme, e pedant și nici s'ar potrivi prea mult Mentorului lui Faust. Așa dar, trage ce încheiere vrei. Eu o singură vorbă mai am de adăogat: «Fugi de Dracul!» (Se aude a doua oară cîntecul cocoșului. Mephistophel's dispăre).

Iorga (frecîndu-se la ochi ca din somn) Ce noapte furtunoasă!... Un «cauchemar» din cele mai înfricoșătoare!... Un biet savant modest, cinstit și talentat, să fie așa de batjocorit toată noaptea!!... La cine să mă plîng?... Cine să mă povățuiască?... îmi vine să mă las de documente, căci dela dînsule, par'că, mi se trage mie tot răul... Aș dori mai ales să consult un filosof... (se plimbă prin

odae agitat și șovăind, apoi de odată,—incorigibil,—indrep-
tindu-se spre raftul al doilea al bibliotecii, cu curajul) Să
vedem ce zice.... Hurmuzaki!!...

P. S. facultativ

După altă versiune, dialogul lui Iorga cu Mephistopheles ar fi vrut cu totul o altă încheiere. Ca să-i dea o dovadă energetică de puterea lui, regele iadului ar fi trecut prin fața marelui învățat a scenă de istorie. Dar «fiecare cu meseria lui; tu te căznești să evoci trecutul, misiunea mea e de a arăta câte odată, viitorul... Să nu te sperii. E o pagină din istoria «culturală» a României de acum peste un secol». — Părerea noastră e că scena următoare nu a mai putut avea loc, de vreme ce cîntase de mult cocoșul. O copiem totuși după un manuscris pe care, înțelege oricine, nu ni l'am putut procura decît cu foarte multă greutate.

Cîteva secunde după cîntecul de al doilea «al crestatului»:

(Scena toată se scufundă în întuneric. Apoi se luminează din ce în ce. În locul peretelui din fund, cu «Analele» și «Uricariul», o perdea subțire, dincolo de care se deslușește o odăde mare de studenți din anul 2005—2006. În jurul unei mese, dinaintea unor volume deschise, stau Voicu Andrei și Bogdan Clinceanu, studenți la secția istorică, Ion Adrian, student filosof. În picioare, uitîndu-se la un tablou vechiu de Grigorescu, Lazăr Seligman, student în filologie. Mai în fund, trîntit pe un fotoliu și gînditor, Dumitru Caracaș, student la secția literară).

Mephistopheles. Tăcere!

I. Adrian. Domnilor, iați pasagiul, pe a cărui existență o puneți la îndoială:

(citind)

«Taxe pe cărțile de literatură (nu de știință) străine, «taxe pe ziarele străine—ca în Austria,—taxe pe trupele «străine, cărora se cuvine a li se arăta dela Teatrul Național drumul care duce la Teatrul Maican «și la Teatrul Jignița. Taxe, strașnice taxe pe cei «ce stau în străinătate și-și culeg de pe moșii lu-

«crate în sudori de sînge de țaranii noștri veniturile cu
 «care caută a speria Apusul: în legea pensiilor s'a făcut
 «un început bun, silind pe pensionari a sta mai mult
 «în țară (trebuia: *todeauna* în țară, cum se făcea odată—
 «poate și acum—în Austria). Și, în sfîrșit, nerecunoaș-
 «terea absolută a diplomelor de învățatură străine, căci
 »avem profesori, avem învățați, avem școli, care ne costă
 «o groază de bani, și care nu sînt făcute numai pentru
 «mitocani și pentru săraci.—Un ministru sfios va trece,
 «va veni altul sfios și va trece și acela. Apoi într'o zi
 «se va găsi *un om*, care va pune piciorul în prag, și,
 «sigur de sprijinul mulțimii adevăraților Romîni, nu se
 «va teme de revoluția boerilor, de ocările ciocoilor și
 «de blestemele veneticilor, ci va face ceea ce stă scris
 «mai sus».

Voicu Andrei. O! ho!.. Și din ce secol e bașbu-
 zucenia asta literară? din al XVII-lea, ori dela începutul
 Fanarioșilor?

L. Seligman. Ce sînt și istoricii ăștia, cari habar
 n'au filologie! Dar nu vezi că sîntem în plin secol al
 XIX-lea, poate chiar pe la sfîrșit! vedeți limba.

I. Adrian (arătînd coperta): Ba din chiar începutul
 secolului al XX-lea. Pofțiți data: 22 Februar 1904. Re-
 vista «Sămănătorul»...

B. Clincianu. Dece Sămănătorul și nu Semănătorul?

L. Seligman. O aberație a vremii. Scriitorii de pe
 atunci întrebunțau cele mai curioase particularități lexice,
 sintactice și fonetice ale dialectelor, din dorința pato-
 logică de a se distinge. Aceasta nu este nimic: dar se
 întîlnesc cazuri, în care scriitorii de valoare întrebunțau
 cuvinte necunoscute de absolut nici un Romîn cu carte,
 sub cuvînt că le răsunau mai romînește în ureche. Le
 era de ajuns să le întîlnească o singură dată într'un
 creer de munte, ca să se și crează datori să le slujească
 cititorilor...

B. Clincianu. (apropiîndu-se de revistă) Și cine este
 autorul acestui decret de moarte?

I. Adrian. Istoricul N. Iorga.

L. Seligman. De astă dată îmi vine și mie să zic că nu se poate. Stilul acestui scriitor e mult mai încalcat decît acilea. Ași pune mîna în foc că nu-i de el. (privind revista) Cum se face asta?

I. Adrian. Se întîmplă. Cînd scrie un om cît acela, îi e greu să nu o nemerească niciodată, precum unuia care face spirit tot mereu, îi e greu să nu nemerească nici o vorbă de haz niciodată.

D. Caracaș. Dar bașbuzici, D-lor! Cine este acel Neculai Iorga?

Iorga. (furios, gata să se repeadă) Obraz...

Mephistopheles. (oprindu-l) Stăpînește-te. De altminteri, poți să te înfurii cît oi vrea, furiile tale nu pot ajunge pînă la dînșii... Studenții aceștia sînt din cei ce vă trîntesc de la examene pe voi profesorii de astăzi.

V. Andrei. Dar voi n'ați învățat niciodată la curs pe istoricii de la începutul veacului al XX-lea? Cît de rău să scrie acesta, totuși istoriografia romînească îi e recunoscătoare mult. El e cel mai mare culegător de documente și poate întîiul.

B. Clincianu. Cel d'întii, nu; au fost mulți alții înaintea lui, printre cari, Al. Odobescu, care a publicat rapoartele consulilor francezi, Bogdan Hasdeu, care dăduse la iveală «Columna lui Traian» și Dimitrie Sturdza, care a publicat toate actele renașterii Romînilor.

V. Andrei. Ce-mi place la Hasdeu e stilul lui fermecător, care l'a și îndepărtat de documente. E cel mai mare scriitor al Romînilor. Iar la Sturdza, admir procedarea lui americănească. Intr'o bună dimineață a dat la lumină toate «Actele și Documentele»: 9 volume; pe urmă, pe nepusă masă, a scos «Anul 1848»: 6 volume; tot lui i se datoresc: Actele Domniei lui Cuza... și în sfîrșit pa e aproape dovedit că totul el a luat inițiativa...

D. Caracaș. Să lăsăm astea, Domnilor, fiindcă o să avem destul de vorbit de ele în luna căldurilor... Cum explicați dumneavoastră această pornire curioasă a spiritelor din 1904?

Voicu Andrei. Eu cred că pentru vremurile de atunci era o pornire sănătoasă...

L. Seligman. Ce e bolnav azi nu a putut fi sănătate altă dată. Autorului acestor rînduri i se ridica temperatura continuu de patru zile...

B. Clincianu. Eu cred, Voicule, că voi Transilvănenii, oameni harnici, economi și, din cînd în cînd cu talent, sufereți acum o sută de ani de boala Ungurilor, stăpînii voștri. *Voi* ați dus microbul șovinismului în principate; și nu băgați în seamă că pe cînd răspîndeți boala dincoace de munți, vă plîngeți de urmările ei la molipsiții din Transilvania. Bine să fi făcut? Acum de cînd trăim împreună, v'ați făcut băeți buni, dar am găsit în multe acte ale timpului plîngerii împotriva caracterului vostru. Rasa noastră e o rasă largă la minte; ea a fost în totdeauna liberală, îngăduitoare: a știut să păstreze linia mijlocie și îi șade așa de rău cînd cade în extreme care-i turbură chipul ei limpede. O putem spune fără șovinism, Domnilor, nu e așa?

D. Caracaș. (apropiîndu-se) Ce a fost a fost, bine că nu mai e. Pe mină mă miră altceva. Din cîte știu asupra generației dela 1904, ea era compusă din o mulțime de tinere talente, o mulțime de tineri învățați; țara, neavînd școli prea înaintată în toate ramurile, unii își făcuse studiile în Germania, alți în Franța, cîțiva în Italia, în Rusia și în Anglittera. Erau literați, istorici, filologi, filosofi de oarecare valoare. Cîteva nume de matematici și mai ales de naturaliști răzbat pînă la noi... Ce păcat! acea generație era ursită să trăiască în discordie. Ce mult n'ar fi putut ei, de ar fi trăit împreună! Dar se certau pe fiecare zi... Vanitoși, presumptioși, minioși peste măsură... Vedeti, și în această

privință, vremurile s'au îndreptat mult. Dumnezeu să-
erte,—dar circotoasă generație!!...

(Fundul scenei, și apoi treptat-treptat toată scena cade
din nou în întuneric. Apoi, «Analele și Uricariul» revin la
loc.. Iorga caută în zadar pe Mephistopheles, care a dispă-
rut în decursul conversației)..

(Restul indescifrabil)

Bordighera, Aprilie 1905.
